

Sygn. akt I CSK 369/09

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 25 marca 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosław Bączyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Zbigniew Kwaśniewski

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

w sprawie z powództwa Banku H.(...) S.A. z siedzibą w W.
przeciwko .Bankowi R.(...) z siedzibą w W., Przedsiębiorstwu Budowlano-
Telekomunikacyjnemu M.(...) Spółce z o.o. z siedzibą w M. i Forum P.(...) Spółce z o.o.
z siedzibą w O.
o zwolnienie od egzekucji,
po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 25 marca 2010 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 26 września 2008 r., sygn. akt VI ACa (...),

- I. **oddala skargę kasacyjną;**
- II. **zasądza od powoda na rzecz pozwanego Banku R.(...) w W. kwotę 5417 (pięć tysięcy czterysta siedemnaście) zł, a na rzecz pozwanych Przedsiębiorstwa Budowlano-Telekomunikacyjnego M.(...) – Spółki z o.o. w M. i Forum P.(...) – Spółki z o.o. w O. kwoty po 3600 (trzy tysiące sześćset) zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Powód H. V. Bank H.(...) S.A. w W. (obecnie – Bank H.(...) S.A.) w powództwie skierowanym przeciwko trzem pozwanym (Bankowi R.(...) w W., Przedsiębiorstwu Budowlano-Telekomunikacyjnemu – Spółce z o.o. w M., Forum P.(...) – Spółce z o.o. w O.) domagał się zwolnienia od egzekucji udziałów przysługujących Forum P.(...) Spółki z o.o. w F.(...) – M.(...) Spółce z o.o., zajętych przez komornika sądowego. Według powoda, takie zajęcie egzekucyjne narusza jego prawa jako zastawnika (art. 841 k.p.c.). Sąd Okręgowy oddalił powództwo. Zasadnicze elementy stanu faktycznego są następujące.

W dniu 28 sierpnia 2001 r. pomiędzy poprzednikiem obecnego powoda a F.(...) – M.(...) Spółkę z o.o. zawarta została umowa kredytowa obejmująca kwotę 4.650.000 euro. Dla zabezpieczenia wierzytelności kredytowej wynikającej z tej umowy został ustanowiony zastaw rejestrowy na udziałach F.(...) – Spółki z o.o. w F.(...) – M.(...) (kredytobiorcy; umowa zastawnicza z dnia 16 stycznia 2002 r. pomiędzy Forum P.(...) jako zastawcą i Bankiem jako zastawnikiem). W pkt 5 umowy zastawniczej wskazano, że w razie naruszenia umowy kredytowej zastawnik będzie mógł żądać zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności kredytowej według swego uznania w drodze sądowego postępowania egzekucyjnego lub w drodze nabycia udziałów na własność (przejęcia udziałów). Zastaw rejestrowy został wpisany do rejestru zastawów. W dniu 10 października 2002 r. poprzednik prawny powoda wypowiedział umowę kredytową, wypowiedzenie to zostało doręczone kredytobiorcy. Powodowy Bank złożył zastawcy oświadczenie o przejęciu na własność 12514 udziałów w kapitale zakładowym F.(...) M.(...) (kredytobiorcy) na podstawie art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 6 grudnia 1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (t.j.: Dz. U. z 2009 r. Nr 67, poz. 569 ze zm.; cyt. alej jako „ustawa o zastawie rejestrowym”). Oświadczenie to zostało poprzedzone informacją skierowaną do tegoż zastawcy, że Bank – zastawnik podjął stosowne czynności zmierzające do zaspokojenia jego roszczeń, zgodnie z postanowieniami umowy zastawniczej, z 12514 udziałów o wartości 6.257.000 zł. Bank – zastawnik nie składał wniosku o wykreślenie zastawu z rejestru zastawów. Do listopada 2002 r. kredytobiorca nie dokonywał spłat kredytu. Spłaty odsetek zwykłych zaliczone były na poczet zadłużenia kredytowego, które w dniu 28 listopada 2002 r. wynosiło 3.245.842,87 euro. W tym dniu, po przejęciu udziałów, Bank dokonał umorzenia kapitału kredytu udziałami i zaksięgował z tego tytułu kwotę 1.562.859 euro, natomiast w dniu 19 grudnia

2002 r. dokonał operacji odwrotnej, tj. korekty wartości umorzenia. Wysokość zadłużenia kredytowego na dzień 31 grudnia 2002 r. obejmowała kwotę w jego pierwotnej wysokości, pomniejszoną jedynie o 31,29 euro, która odpowiada wartości wszystkich obciążonych udziałów w F.(...) – M.(...) Spółka z o.o. (1 udział – 0,01 zł).

W dniu 24 lipca 2002 r. i 14 listopada 2002 r. doszło do egzekucyjnego zajęcia udziałów w F.(...) – M.(...) na podstawie wniosku dwóch wierzycieli: pozwanego Banku R.(...) i pozwanego Przedsiębiorstwa Budowlano-Telekomunikacyjnego M.(...).

Sąd Okręgowy uznał, że zastawnik (powodowy Bank) był uprawniony do wystąpienia z powództwem wobec pozwanych na podstawie art. 841 k.p.c. Oświadczenie o przejęciu udziałów obciążonych zastawem zostało złożone zastawcy. Istniało już wówczas wymagalne roszczenie wobec kredytobiorcy, co uzasadniało możliwość skorzystania z uprawnień przewidzianych przez umowę zasadniczą. Niezależnie od daty złożenia oświadczenia o przejęciu może ono wywołać skutek dopiero po upływie terminu siedmiodniowego, przewidzianego w art. 25 ust. 2 ustawy o zastawie rejestrowym. W ocenie Sądu, skutki oświadczenia o przejęciu jednak nie wystąpiły, bowiem nie wskazano ceny udziałów, ustalonej w trybie określonym w umowie zastawniczej, a odwołano się jedynie do wartości nominalnej udziałów. Ponadto nie zaliczono na poczet wymagalnej wierzytelności kredytowej kwoty stanowiącej wartość przejmowanych udziałów. Zastawnik nie wykazał faktu podejmowania działań wobec zastawcy mających na celu porozumienie się co do ceny udziałów zgodnie z pkt 5.2. umowy zastawniczej. Ustawodawca nie wyłączył możliwości prowadzenia egzekucji przez innych niż zastawnik wierzycieli zastawcy, zastrzegając jedynie dla zastawnika prawo pierwszeństwa (art. 20 ust. 1 ustawy o zastawie rejestrowym). Nie było zatem przeszkód prowadzenia egzekucji sądowej z przedmiotu zastawu rejestrowego na rzecz dwóch pozwanych, wierzycieli zastawcy. Pozwani ci (wierzyciele zastawcy rejestrowego) doprowadzili do zajęcia udziałów przed datą złożenia przez powoda oświadczenia o przejęciu udziałów. Zastawnik rejestrowy nie jest jednak pozbawiony ochrony prawnej, bowiem będzie mógł uczestniczyć w podziale sumy egzekucyjnej z pierwszeństwem przed innymi wierzycielami zastawcy.

Apelacja powoda została oddalona. W ocenie Sądu drugiej, instancji powodowy Bank złożył oświadczenie o przejęciu przedmiotu zastawu zastawcy na podstawie art. 22 ust. 2 ustawy o zastawie rejestrowym i pkt 5.2. umowy zastawniczej. Analizując zagadnienia skuteczności dokonania przejęcia przedmiotu zastawu rejestrowego, Sąd stwierdził, że jest to oświadczenie woli zastawnika, którego skutki następują z dniem

jego złożenia zastawcy. Przedmiot przejęcia powinien być jednak dokładnie określony. Jedynie zachowanie całego mechanizmu zaspokojenia roszczenia zastawnika może wywołać skutki prawne przejęcia. Mimo więc złożenia oświadczenia o przejęciu nie dopełniono jednak obowiązku dokonania rozliczenia, nie określono wartości przejmowanych udziałów i w związku z tym nie doszło ostatecznie do skutecznego przejęcia udziałów. W ocenie Sądu Apelacyjnego, w rozpoznawanej sprawie nie może być jednak kwestionowana legitymacja czynna powodowego Banku (art. 841 k.p.c.).

W skardze kasacyjnej powoda podnoszone zarzuty naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. i art. 328 § 2 k.p.c. Jako zarzuty naruszenia prawa materialnego wskazywano naruszenie art. 22 ust. 2 i art. 23 ust. 3 ustawy z dnia 6 grudnia 1998 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów (Dz. U. Nr 149, poz. 703 ze zm.; cyt. dalej jako „ustawa o zastawie rejestrowym”), art. 22 ust. 1 pkt 3 tej ustawy, art. 22 ust. 1 pkt 2 i art. 23 ust. 2 pkt 2 tej ustawy (wszystkie wskazane przepisy – w brzmieniu obowiązującym przed dniem 24 października 2005 r.). Wskazywano także zarzut naruszenia art. 65 k.c. Skarżący domagał się uchylenia w całości zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, ewentualnie – uchylenia wspomnianego wyroku i wydania rozstrzygnięcia merytorycznego poprzez uwzględnienie powództwa Banku.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. W postępowaniu kasacyjnym nie może być, oczywiście, podnoszony zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. w wyniku „rażącego nieprzestrzegania zasady swobodnej oceny dowodów”. Wynika to z reguły sformułowanej w art. 398¹³ § 2 k.p.c. W ramach zarzutu naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. nie można też skutecznie formułować zarzutu o „dowolnym, wybiórczym, selektywnym (...) ustaleniach faktycznych” (s. 3 skargi). To samo odnosi się do tej materii, która mogłaby być eksponowana w ramach zarzutów naruszenia art. 65 k.c. (chodzi tu przede wszystkim o to, czy Bank uczynił zadość wymogom wynikającym z pkt 5.2. umowy zastawniczej, składając oświadczenie o przejęciu zastawu za cenę – jak wywodzi skarżący – „wynikającą z porozumienia stron”). Zarzut naruszenia art. 233 § 1 k.p.c., wsparty obszerną argumentacją prawną, nie może być zatem brany pod uwagę w postępowaniu kasacyjnym.

Wbrew sugestii skarżącego, uzasadnienie zaskarżonego wyroku odpowiada jednak w sposób dostateczny wymaganiom formalnym przewidzianym w art. 328 § 2 k.p.c., mimo nie dość jasnego sprecyzowania przez Sąd Apelacyjny zasadniczych

przesłanek i skutków wykonania przez Bank – zastawnika uprawnienia do przejęcia przedmiotu zastawu (udziałów w Spółce z o.o.) zgodnie z umową zastawniczą.

2. W związku z ustalonym przez Sądu meriti stanem faktycznym w rozpoznawanej sprawie podstawowe znaczenie mają dwa zagadnienia prawne. Po pierwsze, powstaje pytanie, czy po dokonaniu egzekucyjnego zajęcia przedmiotu zastawu rejestrowego na rzecz egzekwujących wierzycieli zastawcy możliwe byłoby skuteczne wykonanie uprawnienia zastawnika w postaci przejęcia przez niego przedmiotu zastawu rejestrowego (art. 22 ust. 2 ustawy) w sytuacji, w której zastaw został ustanowiony przed wspomnianym zajęciem egzekucyjnym, a w umowie zastawniczej przewidziano taką umowną klauzulę przejęcia. Po drugie, pojawia się problem określenia przesłanek skutecznego wykonania wspomnianego uprawnienia kształtującego przez zastawnika, a także – rzeczowo – obligacyjnych skutków takiego wykonania (przede wszystkim – ich prawnej sekwencji) w stosunku zastawniczym i w odniesieniu do wierzytelności zabezpieczonej zastawem. Nietrudno zauważyć, że pozytywna odpowiedź na pierwsze pytanie czyni w zasadzie bezprzedmiotowymi rozważania dotyczące drugiej kwestii.

Sądy meriti ustaliły, że doszło do egzekucyjnego zajęcia przedmiotu zastawu rejestrowego (udziału w spółce z o.o.) na rzecz dwóch wierzycieli zastawcy. W czasie zawarcia umowy zastawniczej w 2002 r. w ustawie o zastawie rejestrowym nie przesądzono wprost wzajemnej relacji prawnej egzekucyjnego zajęcia przedmiotu zastawu rejestrowego i przejęcia tego samego przedmiotu w wykonaniu uprawnienia zastawnika wynikającego z umowy zastawniczej (art. 22 ust. 2 ustawy). Stało się tak dopiero po wprowadzeniu do ustawy art. 21a, zgodnie z którym od chwili zajęcia przedmiotu zastawu rejestrowego przez komornika lub inny organ egzekucyjny zastawnik nie może podejmować czynności mających na celu zaspokojenie wierzytelności na podstawie przepisów art. 22-27 (Dz.U. z 2009 r. Nr 67, poz. 509). Oznacza to, że w świetle art. 21a za bezskuteczne należy uznać oświadczenie zastawnika o przejęciu przedmiotu zastawu rejestrowego po zajęciu egzekucyjnym tego przedmiotu, nawet wówczas, gdy takie uprawnienie przewidziano w umowie zastawu rejestrowego (art. 21 i art. 22 ustawy o zastawie rejestrowym). Zastawnikowi pozostaje wówczas postępowanie egzekucyjne (przyłączenie się do egzekucji prowadzonej na rzecz wierzycieli zastawcy) w okresie, w którym zajęcie takie jest skuteczne.

Wprowadzenie art. 21a do ustawy o zastawie rejestrowym w 2009 r. nie oznacza, że wyrażonej w nim reguły nie można było wywieść ze stanu prawnego obowiązującego

w okresie zawarcia umowy zastawniczej z dnia 16 stycznia 2002 r. i złożenia przez powodowy Bank oświadczenia o przejęciu przedmiotu zastawu (w listopadzie 2002 r.). W literaturze podniesiono istotne argumenty na rzecz takiej właśnie interpretacji.

Nie sposób zakładać, że przyjęcie konstrukcji przejęcia przedmiotu zastawu rejestrowego (jako jednego z możliwych sposobów zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności) miało służyć wyłączeniu tego przedmiotu m.in. spod egzekucji sądowej pozostałych wierzycieli, skoro w ustawie o zastawie rejestrowym z 1996 r. nie odstępiono przecież od ogólnej reguły egzekucji sądowej (art. 21 ustawy), a zastawnikowi pozostawiono wybór pomiędzy egzekucyjnym i pozaegzekucyjnym trybem dochodzenia zabezpieczonej wierzytelności (art. 22 ustawy). Ustawa z 1996 r. nie stworzyła zatem (m. in. w celu wzmożenia prawnej efektywności zastawu rejestrowego) swoistej „enklawy egzekucyjnej” odnoszącej się jedynie do omawianego typu zabezpieczenia rzeczowego. Sytuacji zastawnika nie zmienia fakt umieszczenia umowy zastawniczej w zastawie rejestrów i prawnych konsekwencji takich rejestracji w odniesieniu do osób trzecich. Trafnie zwrócono uwagę też na to, że w odniesieniu do rzeczy jako przedmiotu zastawu rejestrowego istotne znaczenie ma też treść art. 848 k.p.c., przewidującego nieskuteczność zbycia rzeczy przez dłużnika wobec egzekucyjnego wierzyciela. Podobne, odpowiednie rozwiązanie przyjęto w zakresie egzekucji z wierzytelności i z innych praw majątkowych (art. 909 k.p.c. w zw. z art. 902 k.p.c. i art. 885 k.p.c.; nieskuteczność rozporządzenia zajętej wierzytelnością lub innym prawem majątkowym wobec egzekwujących wierzycieli). Wykonanie przez zastawnika uprawnienia do przejęcia przedmiotu zastawu rejestrowego (udziałów w spółce o.o.) stanowi niewątpliwie – z racji swoich skutków prawnych – rozporządzenie przedmiotem zastawu (zajętym egzekucyjnie elementem majątku dłużnika osobistego lub rzeczowego).

Należy zatem ogólnie stwierdzić, że w razie egzekucyjnego zajęcia przedmiotu zastawu rejestrowego (udziałów w spółce z o.o.) zastawnik nie może skutecznie wykonywać uprawnienia w postaci przejęcia tego przedmiotu (art. 22 ust. 2 ustawy) nawet wówczas, gdy umowę zastawniczą zawarto przed wejściem w życie przepisu art. 21a ustawy. Nie można kwestionować jednak legitymacji czynnej powodowego Banku do żądania zwolnienia zajętych udziałów od egzekucji (por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2001 r., V CKN 616/00, Monitor Prawniczy 2002, z. 8, s. 363), ponieważ Bank - jako zastawnik – wywodzi swoje prawa do przedmiotu objętego egzekucją z ważnej umowy zastawniczej. W związku jednak z tym, że ochrona

zabezpieczonej wierzytelności kredytowej banku może być urzeczywistniona w inny sposób niż przejęcie (np. w wyniku przyłączenia się do toczącej się już egzekucji na rzecz wierzycieli zastawcy), egzekucja tych wierzycieli, skierowana wobec przedmiotu zastawu, nie prowadzi do naruszenia praw zastawnika w rozumieniu art. 841 k.p.c. (por. art. 20 ustawy). Już z tego względu istniały podstawy do oddalenia skargi kasacyjnej powoda (art. 398¹⁴ k.p.c.).

3. Należy podzielić ostatecznie przyjętą przez sądy meriti ocenę prawną, że nie doszło jednak - wbrew twierdzeniu skarżącego - do skutecznego przejęcia przez powodowy Bank przedmiotu zastawu rejestrowego w wyniku złożenia oświadczenia o przejęciu, przewidzianego w pkt 5.2 umowy zastawniczej z 2002 r. Odmienna może być jednak prawna motywacja takiego stanowiska.

Skarżący trafnie wywodzi, że w omawianym zakresie należało brać pod uwagę przepisy art. 22 i 23 ustawie o zastawie rejestrowym w brzmieniu obowiązującym w okresie zawarcia umowy zastawniczej, tj. przed dniem 24 października 2005 r. (Dz.U. z 2005 r., nr 183, poz. 1538). Mówiąc najogólniej, przepisy te przewidywały przesłanki skutecznego wykonania uprawnienia o przejęciu (art. 22 ust. 2 ustawy) i skutki prawne takiego przejęcia (art. 23 ust. 3 ustawy).

Należy jednak odróżnić wyraźnie cztery zagadnienia prawne: sam charakter prawny przejęcia przedmiotu zastawu rejestrowego (jako określonego typu zdarzenia prawnego), przesłanki skutecznego wykonania tego uprawnienia przez zastawnika, niezbędny tok czynności służących efektywnemu przejęciu (procedurę przejęcia) i skutki prawne przejścia w stosunku zastawniczym oraz w odniesieniu do wierzytelności zabezpieczonej zastawem (kwestia umorzenia tej wierzytelności i zakresu jej umorzenia).

Zasadniczo nie istniał między stronami spór co do prawnego charakteru oświadczenia zastawnika o przejęciu. Chodzi tu na pewno o oświadczenie woli zastawnika, przyjmujące postać uprawnienia kształtującego, wynikającego z umowy zastawniczej; może być ono wykonane w wyniku oświadczenia złożonego zastawcy (art. 61 k.c., art. 22 ust. 2 ustawy).

W art. 22 ust. 2 ustawy (w brzmieniu sprzed dnia 24 października 2005 r., ale i też *de lege lata*) przewidziano podstawowe (minimalne) przesłanki skutecznego złożenia oświadczenia o przejęciu, odnoszące się do wierzytelności objętej zastawem (upływ terminu spełnienia świadczenia przez dłużnika osobistego; kredytobiorcę). W umowie

zastawniczej mogłyby pojawić się także dalsze (dodatkowe) przesłanki złożenia omawianego oświadczenia.

Spór pomiędzy stronami skoncentrował się przede wszystkim na zagadnieniu zachowania przez zastawnika wszystkich niezbędnych wymagań skutecznego przejścia przedmiotu zastawu odnoszących się do toku czynności zmierzających do takiego przejścia (procedury przejścia). Nie można podzielić stanowiska skarżącego, że oświadczenie o przejściu wywołuje skutek rozporządzający już w wyniku jego złożenia zastawnikowi (przy założeniu, oczywiście, nadejścia terminu spełnienia świadczenia objętego zabezpieczeniem), niezależnie od dalszych skutków o charakterze obligacyjnym (powstanie roszczeń obligacyjnych zastawcy wobec zastawnika w związku ze skutecznym wykonaniem uprawnienia do przejścia). W związku z tym, że celem przejścia przedmiotu zastawu jest doprowadzenie do pozaegzekucyjnego zaspokojenia wierzytelności objętej zastawem, rezultat taki może być osiągnięty jedynie przy spełnieniu wszystkich niezbędnych wymagań przewidzianych w ustawie i w umowie zastawniczej z 2002 r. Wymogiem takim jest m.in. ścisłe oznaczenie wartości przedmiotu zastawu w umowie zastawniczej (art. 22 ust. 1 pkt 3 ustawy), ponieważ jedynie wówczas pojawia się możliwość osiągnięcia wspomnianego celu skorzystania w niezbędnym zakresie z pozaegzekucyjnego trybu zaspokojenia zabezpieczonej wierzytelności. Tylko wtedy mogą nastąpić rzeczowe i obligacyjne skutki przejścia, tj. przejście przedmiotu zastawu „na własność zastawnika” i umorzenie zabezpieczonej wierzytelności w odpowiednim zakresie oraz powstanie innych roszczeń zastawcy wobec zastawnika (art. 23 ust. 3 ustawy). W judykaturze Sądu Najwyższego sformułowano przekonujące stanowisko, że ścisłe określenie przedmiotu zastawu w umowie zastawniczej (w rozumieniu art. 22 ust. 1 pkt 3 ustawy) oznacza – w odniesieniu do udziału w spółce z o.o. – określenie ich wartości rynkowej. Nie jest w tym względzie wystarczające odsyłanie jedynie do wartości nominalnej udziałów, określonych w umowie spółki z o.o. i w umowie zastawniczej (tak postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 lipca 2009 r., IV CSK 86/09, OSNC – ZD 2009, z. A , poz. 16). Tym samym takich wymagań nie spełnia pkt 1.1 w zw. z pkt 5.2 umowy zastawniczej z dnia 6 stycznia 2002 r., eksponujący nominalną wartość obciążonych udziałów.

W tej sytuacji za nietrafne należy uznać także zarzuty naruszenia art. 22 ust. 1 pkt 3, art. 22 ust. 2, art. 23 ust. 3 ustawy o zastawie rejestrowym i art. 65 k.c. Uzasadniało to oddalenie skargi kasacyjnej powodowego Banku (art. 398¹⁴ k.p.c.)

i stosowne rozstrzygnięcie o kosztach sądowych przy uwzględnieniu postanowień art. 98 k.p.c. i art. 108 § 1 k.p.c.